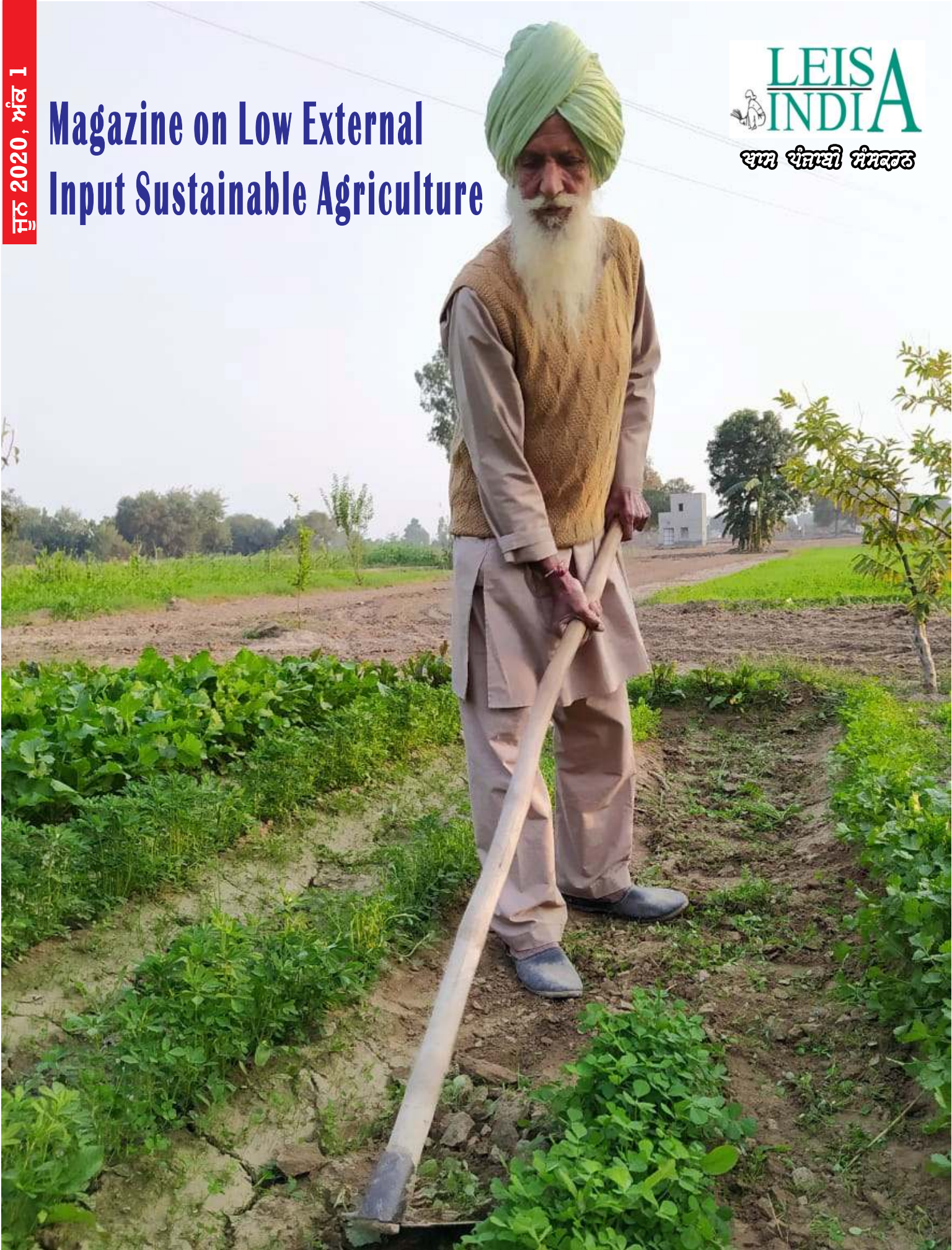

ਜੂਨ 2020, ਅੰਕ 1

Magazine on Low External Input Sustainable Agriculture

 **LEISA
INDIA**
ਦਾਸ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਣ

ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਤੈਰਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਕ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਮੂਲ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

AME Foundation
No. 204, 100 Feet Ring Road, 3rd Phase,
Banashankari 2nd block, 3rd stage,
Bangalore- 560085 , India
Tel: +91-080-22699512, +91-080-22699522
Fax: +91-080-22699410
E-Mail: leisaindia@yahoo.co.in

ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ

ਗਲੀ ਨੰ. 4, ਆਰ. ਵੀ. ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਗਰ, ਬਾਜ਼ਾਖਾਨਾ ਰੋਡ,
ਜੈਤੋ-151202 ਸੰਪਰਕ: 01635-231415, 503415
ਵੈੱਬਸਾਈਟ: khetivirasatmission.org
ਈਮੇਲ: khetivirasatmission@gmail.com

ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਆਈ. ਐੱਲ. ਈ. ਆਈ. ਏ. ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤ੍ਰਿਮਾਸਿਕ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ: ਕੇ. ਵੀ. ਐੱਸ. ਪ੍ਰਸਾਦ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ
ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸੰਪਾਦਕ: ਟੀ. ਐੱਮ. ਰਾਧਾ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ
ਅਨੁਵਾਦ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ: ਵੀਨਾ ਮਾਰਕੰਡੇ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ
ਸੰਪਾਦਕ ਮੰਡਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਨ: ਉਮੋਦਰ ਦੱਤ, ਰੂਪਸੀ ਗਰਗ, ਅਮਨਜੋਤ ਕੌਰ
ਪ੍ਰਬੰਧਨ: ਜੀ. ਜੀ. ਰੁਕਮਨੀ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ
ਲੇਆਉਟ ਅਤੇ ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ
ਛਪਾਈ: ਜੈ ਆਫਸੈਟ ਪ੍ਰਿੰਟਰਸ, ਇੰਡਸਟੀਅਲ ਏਰੀਆ, ਫੇਜ਼ 2, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
ਆਵਰਟ ਫੋਟੋ: ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ
ਲੀਜ਼ਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ: ਫਾਰਮਿੰਗ ਮੈਟਰਜ਼ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ)
ਲੀਸਾ ਰੀਵਿਸਟਾ ਡੇ ਅੰਗਰੇਈਕੋਲੋਜੀਆ (ਲਾਤੀਨੀ ਸੰਸਕਰਨ)
ਲੀਸਾ ਇੰਡੀਆ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਕੰਨੜਾ, ਤਾਮਿਲ, ਉੜੀਆ, ਸਰਾਠੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ ਸੰਸਕਰਨ)
ਐਗਰੀਕੋਪ (ਪੱਛਮੀ ਅਫਰੀਕਾ, ਫਰੇਂਚ ਸੰਸਕਰਨ)
ਐਗਰੀਕਲਚਰਜ਼ ਐਕਸਪੀਰੀਐਂਸਿਆਸ ਏਮ ਐਗਰੇਈਕੋਲੋਜੀਆ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਬੋਆਬਾਈਈਸਟ ਅਫਰੀਕਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਨ)
ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਮੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਬੰਧਤ ਲੇਖਕ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਉੱਦਮ ਸਦਕਾ ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ

ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ

ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਖੇਤੀ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਕੱਢੇ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਨ ਦਾ ਤੈਰਵਾਂ ਅੰਕ ਆਪਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਨੂੰ ਆਪਜੀ ਤੋਂ ਮਿਲ ਰਹੇ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰੇ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਸਦਕਾ ਲੀਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਜੀ ਨਾਲ ਉੱਚ ਮਿਆਰੀ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੇਗੀ ਕਿ ‘ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ’ ਦੁਆਰਾ ਖੇਤੀ-ਕਿਸਾਨੀ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਟਿਕਾਊ ਆਜੀਵਿਕਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਸਾਧਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੇਤਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਾਮਯਾਬ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਪੱਖੀ ਖੇਤੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਜੀ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਹ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਗਿਆਨ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਲਿਪਿਬੱਧ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਸਟੀਕ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਹੋਵੇ। ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦੇ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ‘ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ’ ਦੇ ਮੂਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਨ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੁੱਝ ਚੋਣਵੇਂ ਪ੍ਰੋਣਾਦਾਈ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਲੱਥਾ ਤੁਹਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਹਥਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ‘ਤੇ ਖਰ੍ਹਾ ਉੱਤਰੇਗਾ।

ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਟੀਮ
ਜੂਨ-2020

ਲੀਜ਼ਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਬਾਗਰੀ ਆਗਤਾਂ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇੱਕਮਿੱਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇਕ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੀਜ਼ਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਰਵਉੱਤਮ ਇਸਤੇਮਾਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ, ਗੁਨਰ, ਆਪਣੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੀਜ਼ਾ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਢਾਲਣ ਲਈ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਹਿਭਾਗੀ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾ ਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰਨਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਧਾਉਣ ‘ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਲੀਜ਼ਾ ਰਵਾਇਤੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜ ਕੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਗਲੇਰੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਲੀਜ਼ਾ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਇੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੁਨੇਹਾ ਹੈ।

ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਰਵਾਇਤੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਘੱਟ ਬਾਗਰੀ ਆਗਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਰਾਹੀਂ ਟਿਕਾਊ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੱਖਣ ਦੇ ਅਰਧ ਖੁਸ਼ਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫੋਟੋ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਬਦਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਗਿਆਨ ਵਧਾਉਣ, ਸਿਖਲਾਈ, ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਵੱਡਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਗੁੱਛਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਛਕ ਕਿਸਾਨ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਵੇਂ ਖੇਤੀ ਪੱਦਤੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਪਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਪੂਰੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਸਬੰਧਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖਣ-ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਲਾਇਕ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਫ਼ੀਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਫ਼ੀਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਨੈੱਟਵਰਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। www.amefound.org

ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਸਵੈਨਿਰਭਰ, ਸਵੈਮਾਣੀ, ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਵਰ੍ਹੇ ਮਾਰਚ, 2005 ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦੇਰਪੇਸ਼ ਖੇਤੀ ਸਿਹਤਾਂ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਅਤਿ ਗੰਭੀਰ ਸੰਕਟ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਸੰਕਟ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖੇਤੀ ਦੇ ਬਦਲ ਵਜੋਂ ਜ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਸੂਬੇ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਜ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਇਬਾਰਤ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ। (www.khetivirasatmission.org)

ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1958 ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਬਿਸ਼ਪ ਦੀ ਵਿਕਾਸਤਮਕ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਮਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਬੀਤੇ 50 ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਅਫਰੀਕਾ, ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਲੈਟਿਨ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ। ਜਾਤੀ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿੱਤ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਤਤਪਰ ਹੈ। ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦਾ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਕ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਆਪਣੇ ਸਹਿਭਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਨਿਰੰਤਰ ਬਦਲਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਖੜਾ ਹੈ। (www.misereor.de/misereor.org)

ਨਾ ਕੋਈ ਖਾਦ, ਨਾ ਕੋਈ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ

ਕਰਨਾਟਕ ਦਾ ਇਹ ਕਿਸਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਿਰਫ਼ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਿਨਾਂ ਆਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਜੀਵਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਐੱਮ.ਕੇ. ਕੈਲਾਸ਼ ਮੂਰਤੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਕਠਿਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਚਾਮਰਾਜਨਗਰ ਜਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੋਦਿਨਦੁਵਾਡੀ ਦੇ ਬੈਂਕਰ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਬਣੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਮੂਰਤੀ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੋਕਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿੱਚ 22 ਏਕੜ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਵਰਗੇ ਰਾਜ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਇਹ ਤਜਰਬਾ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੇਜ ਨੰ: 5

ਸਥਾਨਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ

ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ ਦੀ ਜਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਪੇਸ਼ਣ ਸੁਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ, ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸਾਝੇਦਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਪੇਜ ਨੰ: 8

ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ ਟਿਕਾਊ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਾਹ

ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਪਰਿਸਥਿਤਕੀ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਵਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵਰਤਣਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਸ੍ਰੋਤਾ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਕਚਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਜੈਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵਧੀਆ ਪੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਤਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਧੀਆ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਈ ਖੁਦਮੁਖ਼ਤਿਆਰੀ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੱਛਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਰਆਪਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਹੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪੇਜ ਨੰ: 13

ਆਨੰਦਾ ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਫਾਰਮ

ਬਹੁਤ ਲਗਨ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਨਾਲ, ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਜੰਗਲ ਬਣਾਇਆ, ਜਿੱਥੇ ਅਲਗ ਅਲਗ ਬੂਟੇ, ਰੁੱਖ, ਝਾੜ, ਜੜੀ ਬੂਟੀਆਂ, ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹ ਭੋਜਨ ਜੰਗਲ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਰਸਾਇਣ ਮੁਕਤ ਭੋਜਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਹ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਵੀ ਸਰੋਤ ਹੈ।

ਪੇਜ ਨੰ: 16

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਸਾਬੀਓ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਆਕਾਲ, ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅੰਕ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਫੜਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਫਕਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਦੀ ਗਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਘੱਟ ਆਗਤਾਂ ਦੀ ਗਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਲਾਹੇਵੰਦ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਛੋਟਾ ਕਿਸਾਨ ਜਿਸ ਕੋਲ ਘੱਟ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਕਰੇ। ਖੇਤੀ ਦਾ ਉਹ ਮਾਡਲ ਆਪਣਾਵੇ ਜਿਸ ਮਾਡਲ ਨਾਲ ਉਹ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਨਿਰਭਰਤਾ ਘਟੇ। ਉਹ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੇ ਆਗਤਾਂ, ਖਾਦਾਂ, ਬੀਜ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਘਟੇ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਆਪਣੀ ਖੁਰਾਕ ਲਈ ਵੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੇ ਘੱਟ ਨਿਰਭਰ ਰਹੇ। ਕੁੱਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜੋ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਉਗਾ ਸਕਦੇ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਚੋ ਲੈਣੀ ਪਵੇ, ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਹ ਆਪ ਤਿਆਰ ਜਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪੋਸ਼ਣ ਵੀ ਮਿਲੇਗਾ, ਉਸਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਖੇਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਜੋ ਲੁੱਟ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਨ ਉਸਦਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੰਪਨੀਆਂ ਕੋਲ ਜੋ ਪੈਸਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਉਹ ਵੀ ਬੱਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਖੁਰਾਕ ਵਿੱਚ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਖੁਰਾਕ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿਹਤ ਵੀ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪੈਸੇ ਵੀ ਬਚਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਏਸੇ ਮਾਡਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੱਲ ਹੈ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਸਾਨੀ ਸੰਕਟ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਤਰ ਹੱਲ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਉਹ ਮਾਡਲ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰ ਬਣਾਵੇ- ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ, ਖੁਰਾਕ ਵਿੱਚ, ਬੀਜਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਮੰਡੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ। ਕਿਸਾਨ ਉਗਾਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫਸਲ ਦਾ ਮੰਡੀਕਰਨ ਕਰਨ। ਕਿਸਾਨ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਮੰਡੀਕਰਨ ਕਰਨਗੇ ਇਹ ਮੰਡੀਕਰਨ ਸਿੱਧਾ ਉਹ ਗ੍ਰਾਹਕ ਨੂੰ ਵੇਚਣਗੇ ਇਸਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਸੇ ਮਿਲਣਗੇ, ਵਿਚੋਲੀਆ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਉਪਰਾਲਾ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਮਿਹਨਤ ਤਾਂ ਲਗੇਗੀ ਪਰ ਇਸਦਾ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਵਾਜ਼ਿਬ ਰੇਟ ਤੇ ਫਸਲ ਵੇਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਜੋ ਕੈਮੀਕਲ ਫਸਲ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਉਸਦਾ ਜੋ ਝਾੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਡੀ 'ਚ ਸੁੱਟ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਇਹ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਗ੍ਰਾਹਕ ਆਉਣਗੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਗੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਦੇਣ ਜਾਓ ਪਰ ਗ੍ਰਾਹਕ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਜੋ ਤੁਹਾਡਾ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਖਪਤਕਾਰ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੇ ਫੈਮਲੀ ਫਾਰਮਰ ਹੋ- ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੇ ਫੈਮਲੀ ਮੈਂਬਰ ਹੋ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਫੈਮਲੀ ਮੈਂਬਰ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਜਿਹੜਾ ਖੇਤੀ ਦਾ ਸੰਕਟ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਜਾ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਆਗਤਾਂ ਖ਼ੀਦਣ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਖਾਦ, ਪਾਣੀ, ਬੀਜ ਅਤੇ ਰੇਹ ਸਪ੍ਰੇ ਖ਼ੀਦਣ ਲਈ ਕਰਜਾ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਆਪ ਵੀ ਉਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਵੇਚਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਇਹ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਕ ਟਾਇਮ ਸੀ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਹੁਣ ਖਤਮ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਮਾਡਲ ਅਪਣਾਈਏ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਬਚਾਵੇ, ਕੁਦਰਤ ਬਚਾਵੇ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਬਚਾਵੇ, ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਬਚਾਏ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਚਾਏ।

ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਹੱਥਲਾ ਅੰਕ ਆਪਜੀ ਤੇ ਖਰਾ ਉਤਰੇਗਾ।

ਪੰਨਵਾਦ

ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ

ਤਾਂ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ

ਆਫਿਸ : 01635-231415, 503414

ਮੋਬਾਇਲ : 98726-82161, 99151-95062

ਵੈਬਸਾਈਟ : <https://www.khetivirasatmission.org>

ਯੂ-ਟਿਊਬ : https://www.youtube.com/results?search_query=kheti+virasat+mission

ਨਾ ਕੋਈ ਖਾਦ, ਨਾ ਕੋਈ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ

ਕਰਨਾਟਕ ਦਾ ਇਹ ਕਿਸਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਿਰਫ਼ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ

ਕੈਲਾਸ਼ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਇਹ ਮਾਡਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਹੈ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਿਨਾਂ ਆਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਜੀਵਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਐਮ.ਕੇ. ਕੈਲਾਸ਼ ਮੂਰਤੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਕਠਿਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਚਾਮਰਾਜਨਗਰ ਜਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੋਦਿਨਦੁਵਾਡੀ ਦੇ ਬੈਂਕਰ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨ ਬਣੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਮੂਰਤੀ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੋਕਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿੱਚ 22 ਏਕੜ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਵਰਗੇ ਰਾਜ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਇਹ ਤਜਰਬਾ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮੂਰਤੀ ਨੇ 1984 ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖੇਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਸਨੂੰ ਜੈਵ ਵਿੱਭਿਨਤਾ ਦੇ ਘਟਣ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਘਟਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਖਾਦ ਮੰਗਣ ਲੱਗੇ। “ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀਟ ਕੁਦਰਤੀ ਘਟਕਾ ਹਨ। ਜੇ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਲੇ ਛੰਡਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਸਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੀਟਾਂ ਉਪਰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੀਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਰੱਖਿਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਹੋਇਆ।” “ਮੇਰੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਕੀਟਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਤੀਰੱਖਿਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਤੇ ਫਸਲ ਦੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਐਨ.ਪੀ.ਕੇ., ਯੂਰੀਆ, ਪੋਟਾਸ਼ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਮੰਗਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।” ਮੂਰਤੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤ:

ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਆਗੂ ਮਾਸਾਨੋਬੂ ਫੂਕੋਕਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਮੂਰਤੀ ਨੇ 1988 ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਲਗਭਗ 32 ਸਾਲ ਗੁਜਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਨੇ ਕਦੀ ਵੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਉਹ ‘ਕੋਈ ਗੁਡਾਈ, ਕੋਈ

ਵਹਾਈ’ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। “ਮੈਂ ਖੇਤੀ ਦੇ ਲਈ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ ਜਿਵੇਂ ਪੰਚਗਵਯ ਅਤੇ ਜੀਵਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਵੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।” ਆਪਣੇ ਜ਼ੀਰੋ ਇਨਪੁੱਟ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਜਾਹਿਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੁਣ 3069 ਦੇ ਲਗਭਗ ਰੁੱਖ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਸੁਪਾਰੀ, ਅੰਬ, ਕੇਲੇ, ਫਲੀਆਂ, ਪਪੀਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜੀ-ਬੂਟੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਮੂਰਤੀ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਕੀਟਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਇਸਦਾ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਮੂਰਤੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੌਦੇ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਆਪ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੇ, ਕੁਦਰਤ ਕਦੇ ਵੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਵੇਗੀ। ਫਸਲੀ ਵਿੱਭਿਨਤਾ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਦੱਸਦਿਆਂ ਮੂਰਤੀ ਅੱਗੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫਲ, ਪੌਦੇ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਫਸਲ ਉੱਪਰ ਕੀਟਾਂ ਦਾ ਹਮਲਾ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੀਟਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਸ ਚਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੂਰਤੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕੇਲੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਉਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕਿ ਕੇਲੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਬਚ ਸਕੇ।

ਉਸਦੀ ਕੇਲੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਕੇਲੇ ਦੇ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਤਰੀ ਆਪਣੇ ਹੇਠਲੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਢੱਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਵਿੱ ਮੱਦਦਗਾਰ ਸਾਬਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੇਲੇ ਤੋਂ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੇ ਪੱਤੇ ਆਦਿ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਾਸਪੀਕਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਪੂਰੀ ਢੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਨਮੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮੂਰਤੀ ਨੇ ਕੋਲੋਗਾਲ ਤਾਲੁਕਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਦੇਣ ਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਬੁਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਵੱਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਅਕੈਡਮੀ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰੋ. ਐੱਮ.ਡੀ. ਨੰਜੁਨਦਾਸਵਾਮੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰਨਾਟਕ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਦਿਖਾ ਕੇ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ ਲੜਨ ਅਤੇ ਅਨੁਵੰਸ਼ਿਕ ਸਟਾਕ ਬਣਾਏ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅ ਬਣਾਉਣ ਵੱਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕਲੇ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਉੱਪਰ ਸੋਲਰ ਊਰਜਾ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਫੂਡ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਪਲਾਂਟ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਧੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ :-

ਕੁੱਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਫਾਇਦਿਆਂ ਅਤੇ ਕਮੀਆਂ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਜਾਂ ਕਮੀ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਬੜਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਪਾਇਆ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਬੰਗਲੌਰ ਦੇ ਐੱਮ.ਐੱਨ. ਰਮੇਸ਼ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਬਾਗਬਾਨੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੌਦੇ ਕੀਟਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜੈਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਖਤਰਨਾਕ ਪਦਾਰਥ ਵਰਤ ਕੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਹ ਖੇਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ।

138 ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹੀ ਬੂਟੀਆਂ ਜੋ 28 ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇੱਕ ਜੰਗਲ ਦੇ ਇੱਕੋ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰਫ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲੈ ਕੇ ਵੱਧ-ਫੁੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨਕਾਂ ਨੇ ਖੇਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਨਦੀਨਾਂ, ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੇ ਪੱਤਿਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਾਲ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਲਗਭਗ 9 ਇੰਚ ਮੋਟੀ ਤਹਿ ਮਲਚਿੰਗ ਲਈ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਕੀਟਾਣੂਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਕਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਗੰਡੋਇਆਂ, ਕੀਟਾਂ ਅਤੇ ਉੱਲੀ ਰਾਹੀਂ ਨਦੀਨਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮੀਂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹੇਠਾਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਥਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਰੀਚਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੰਗਲੌਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜਾਣਕਾਰਤਾ ਅਤੇ ਰੀਡਰ ਡਾ. ਐਨ. ਨੰਦਿਨੀ ਦੁਆਰਾ ਖੇਤ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਲਏ ਗਏ ਨਮੂਨਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੇ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਮਿੱਟੀ

ਮਾਸਾਨੋਬਾ ਫੁਕੋਕਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ, ਜਪਾਨ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਮੂਰਤੀ ਜੀ ਨੇ 1988 ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਅਪਣਾਈ।

ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਣੂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ

ਬੈਸਿਲੀ	ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਫਿਕਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਮਾਦੇ ਨੂੰ ਗਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
ਮਿਊਕਰ	ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਰਦਾ ਹੈ, ਜੈਵਿਕ ਮਾਦੇ ਨੂੰ ਗਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਾਰਬਨ ਨੂੰ ਗਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਬੈਸੀਲਿਸ	ਫਾਸਟੈਟ ਨੂੰ ਘੁਲਣਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਆਰਥੋਬੈਕਟਰ ਐੱਸ.ਪੀ.	ਜੈਵਿਕ ਮਾਦੇ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਗਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਸੂਡੋਮੋਨਾਸ	ਐਨ2, ਸੀ, ਪੀ, ਐੱਸ ਨੂੰ ਫਿਕਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿੱਚ ਐਨ.ਪੀ.ਕੇ. (ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ, ਫਾਸਫੋਰਸ ਅਤੇ ਪੋਟਾਸ਼ਿਅਮ) ਦੀ ਉੱਚ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸੂਖਮ ਤੱਤ ਜਿਵੇਂ ਨਿਕਲ, ਜਿੰਕ, ਲੋਹਾ, ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਵੀ ਉਚਿਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਬਾਗਬਾਨੀ ਅਤੇ ਲੱਕੜੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ 300 ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੁੱਖ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਵਰਖਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਕਟਾਅ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਪਰ ਕੀ ਉਸਦਾ ਖੇਤ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੈ?

“ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋ ਕਿ ਅੰਬ ਦਾ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਬਦਲਵੇਂ ਜਲਵਾਯੂ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਫੁੱਲ ਨਿਕਲਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਰਾਗਣ ਤੱਕ ਹਰ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਬ ਦੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਧ ਜਨਵਰੀ ਤੱਕ ਫੁੱਲ ਆਉਣਗੇ ਅਤੇ ਮਈ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਫਲ ਤੋੜ ਲਵਾਂਗੇ। ਪਰ ਇਸ ਸਾਲ ਫੁੱਲ ਦਸੰਬਰ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੰਬ ਦੇ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਵਾਧੇ ਲਈ ਮੱਧਮ ਤਾਪਮਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਮਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰਮੀ ਦਾ ਲੰਬਾ ਚੱਕਰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਫੁੱਲ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਕੋਈ ਵੀ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਅੰਬ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਲਈ ਹੀ ਚਿੰਤਿਤ ਨਹੀਂ ਹਨ ਬਲਕਿ ਅੰਬ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕੀਟਾਂ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਲਈ ਵੀ ਚਿੰਤਿਤ ਹਨ। ਉਹ ਚਿੰਤਾ ਜਾਹਿਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਬਦਲਵੀਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਛੋਟੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ 'ਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਫ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਉਹਨਾਂ

ਕੇਲੇ ਤੋਂ ਡਿੱਗਿਆ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥ, ਜਿਹੜਾ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੂਖਮਜੀਵਾਂ ਲਈ ਭੋਜਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਨੂੰ ਇਸ ਬਦਲਾਅ ਵਿੱਚ ਜੀਵਿਤ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪੂਰੇ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈਣਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਜੀਵਿਤ ਰਹਿ ਸਕਣ।

ਸਾਨੂੰ ਸਿਹਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੁਪਰ ਸਪੈਸ਼ਲਿਟੀ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਬਲਕਿ ਭੋਜਨ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਜੀਵਾਂ ਬਾਰੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤ ਸਪਲਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਉਰਜਾ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ।”

ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਢੁੱਕਵਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਇਨਪੁੱਟ ਲਾਗਤ ਘੱਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਮੁਨਾਫਾ ਕਮਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਹ ਲੇਖ ‘ਡਾਊਨ ਟੂ ਅਰਥ’ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ।

No Fertilisers, No Pesticides

This Karnataka farmer uses only solar energy

LEISA India, December 2019

ਸਥਾਨਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ

ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਨੀਥਾਨ

ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਪੋਸ਼ਣ ਸੁਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ, ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸਾਝੇਦਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਮਿੱਤਰ ਖੇਤ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ
ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭੋਜਨ ਦੀ ਖੇਤੀ, ਪੈਦਾਵਾਰ, ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ, ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਭੇਜਣਾ, ਸਟੋਰ ਕਰਨਾ, ਵੰਡਣਾ ਅਤੇ ਖਪਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਨੇਕਾਂ ਫਾਇਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਲਚਕੀਲਾਪਨ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਸਥਾਨਕ ਅਰਥਸਾਸ਼ਤਰ, ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਜੈਵਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਰੱਖ ਰਖਾਵ। ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ, ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਤਾਲ ਮੇਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰੀਏ ਜਿਹੜੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਕੱਢ ਸੱਕਣ, ਅਲਗ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੋਚ ਕੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ, ਅਰਥਸਾਸ਼ਤਰ, ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਵਿਤਾ ਉਦੇ ਜੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਹੈ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ, ਲੋਕਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ Buda Folklore Museum ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਾਸਤੀ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਹਨ। ਇੱਕ ਬਹੁਪੱਖੀ ਮਹਿਲਾ ਜਿਹੜੀ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਗਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਥਾਨਕ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਵਿਤਾ ਉਦੇ ਜੀ ਨੇ PhD ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇੱਕ ਆਮ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਬੰਦ ਕਮਰੇ ਦੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਸਮਝ ਆ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਹਮਦਾਬਾਦ ਤੋਂ ਬੰਗਲੌਰ ਤੋਂ ਮਸਕਟ (Muscat) ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਮ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਇਆ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਬੰਗਲੌਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਬੰਗਲੌਰ ਅਤੇ ਵੈਲੀ ਸਕੂਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸਵਿਤਾ ਨੇ ਜਦੋਂ ਭੂਗੋਲ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਮੀਨ, ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆਇਆ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ ਬੇਹੱਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਬੱਚੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਡੱਬਾ ਨੰਬਰ 1

ਬੁਢਾ ਦਾ ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਮਤਲਬ ਹੈ ਸੂਰੂਆਤ- ਅਧਾਰ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਉਹਦੇ ਉੱਤੇ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੁਢਾ ਲੋਕਸਾਹਿਤ ਹੁਣ 2 ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਹੋਣਾਵਰ ਅਤੇ ਅੰਗਦੀਬੇਲ (ਅੰਕੋਲਾ)। ਸੂਰੂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਣਾਵਰ ਤੋਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਡਾ. ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਇਕ ਅਤੇ ਡਾ. ਐਨ ਆਰ ਨਾਇਕ, ਦੋਵੇਂ ਕੰਨੜ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਅਣਥੱਕ 40 ਸਾਲ ਉੱਤਰ ਕੰਨੜ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ 80 ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਲੇਖਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਸਾਹਿਤ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ, ਸ਼ਿਲਪ, ਨਾਚ, ਭੋਜਨ, ਸ਼ਰਬਤ, ਗੀਤ, ਖੇਡਾਂ, ਹਰਬਲ ਬੂਟੇ ਅਤੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੁਢਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਹਨਾਂ ਦੇਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ, ਸਥਾਨਕ ਸਮੁਦਾਇ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਮਝਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬੁਢਾ ਲੋਕਸਾਹਿਤ ਅਨੁਭਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਉੱਤਰ ਕੰਨੜ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਅਮੀਰ ਕੁਦਰਤੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਨਦੀ ਮਾਰਗ

ਸ਼ਰਾਵਤੀ ਨਦੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਰਸਤਾ ਇਹਦੇ ਸੂਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਅਰਬ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਟਰੇਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਲਗ ਅਲਗ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਾਈ, ਕਿਸ਼ਤੀ ਅਤੇ ਸੜਕ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੁੰਦਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਟਾਪੂ, ਨਦੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ, ਨਦੀ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਅਦਭੁੱਤ ਦ੍ਰਿਸ਼; ਕਲਾ, ਸ਼ਿਲਪ, ਭੋਜਨ, ਲੋਕਗੀਤ, ਸਥਾਨਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਆਦਿ ਦੇਖਦੇ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਮੁੰਦਰ ਮਾਰਗ

ਹੋਣਾਵਰ ਤੋਂ ਗੋਕਰਣਾ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ ਟਰੈਕ ਇੱਕ ਅਦਭੁੱਤ ਮਾਰਗ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਿਰਫ ਇੱਥੇ ਹੀ ਹੈ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਹਲੱਕੀ ਆਦੀਵਾਸੀ ਅਤੇ ਮਛੁਆਰਾ ਸਮੁਦਾਇ ਹਨ।

ਜੰਗਲ ਮਾਰਗ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਅੰਗਦੀਬੇਲ ਫਾਰਮ ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਝੋਨੇ ਦੇ ਖੇਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਆਸ ਪਾਸ ਪਹਾੜ, ਝਰਨੇ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਕੰਨੜ ਦੇ ਜੰਗਲ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਹਲੱਕੀ, ਗਾਮੇਕਲੇ, ਗੋਡ, ਸਿੱਧੀ ਅਤੇ ਕਾਰੇ ਓਕਾਣੂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਭੋਜਨ, ਕਲਾ, ਸ਼ਿਲਪ, ਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਦੇ ਢੰਗ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਉਹ ਪੱਛਮੀ ਘਾਟ ਦੇ ਸਦਾਬਹਾਰ ਜੰਗਲਾਂ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕੈਂਪ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਟਰੈਕਿੰਗ ਵਿੱਚ ਯਾਨਾ ਮੋਟੀਗੁਡਾ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਜਨ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਅਸਰ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਢਾਲਦੇ ਹਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸਵਿਤਾ ਉਦੇ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਅਦਭੁੱਤ ਬੁਡਾ ਸਟੱਡੀ ਟੂਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (Buda Study Tour Program) ਨੇ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਦੀ, ਸਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲ, ਨਦੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘਾ ਹੋਇਆ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਨਦੀ, ਸਮੁੰਦਰ ਜਾਂ ਜੰਗਲ ਦੇ ਕੋਲ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦੇ- ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਾਸੀ, ਆਦੀਵਾਸੀ (ਹਲੱਕੀ ਅਤੇ ਸਿੱਦੀ) (ਦੇਖੋ ਡੱਬਾ ਨੰਬਰ 1)। ਬਹੁਤ ਅਨੌਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਵਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲੋਕਗੀਤ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਝਲਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸ਼ਲਾਘਿਆ ਗਿਆ।

ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ -

ਸਵਿਤਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਪਾਈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਵੈ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੈਲੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵੱਲ ਲੈ ਗਿਆ।

ਸਵਿਤਾ ਦੇ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਸਾਲ ਕੰਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਲਗਾਤਾਰ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ।

ਕੋਕੁਮ ਮੱਖਣ ਕੋਕੁਮ ਫਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਕਾਸਮੈਟਿਕ ਉਦਯੋਗ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੋਕੁਮ ਤਿਉਹਾਰ

ਕੋਕੁਮ (Garcinia Indica), ਇੱਕ ਸਜਾਵਟੀ ਫਲਦਾਰ ਬੂਟਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਛੋਟੇ ਫਲ ਪੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲਾਲ ਰੰਗ ਤੋਂ ਡੂੰਘੇ ਜਾਮਣੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਖੱਟਾ ਅਤੇ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਕੁਮ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੋਗਨਾਸ਼ਕ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕੋਕੁਮ ਤਿਉਹਾਰ ਕੋਕੁਮ ਦੀ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਜਾਰ ਤੱਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਹੈ। ਫ਼ਲ ਤੋੜ ਕੇ ਪੁਰੋਸਸਸਿੰਗ ਕਰ ਕੇ ਸਟੋਰ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਟੋਕਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਕੁਮ ਨੂੰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਘਰ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਗਲਾ ਕਦਮ ਕੋਕੁਮ ਦਾ ਪੇਲਾ ਬਾਹਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਹਟਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੀਜ ਅਲਗ ਕਰਕੇ ਮੱਖਣ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੌਸਮੈਟਿਕ ਉਦਯੋਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲਿਪਸਟਿਕ, ਕਰੀਮ, ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਸਾਬੂਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਪੇਲਾ ਜੂਸ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਗੁੜ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਜੈਮ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੋਕੁਮ ਦਾ ਸੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਹਿੱਸਾ ਦਵਾਈ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਅੰਜਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੇ ਕੋਕੁਮ ਬੀਜਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮੱਖਣ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ। ਕੋਕੁਮ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਉਬਾਲ ਕੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਕੁੰਡੇ ਵਿੱਚ ਪੀਸਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਉਬਾਲਿਆ ਗਿਆ ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਮੱਖਣ ਅਤੇ ਕਰੀਮ ਅਲਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਵਿਤਾ ਜੀ ਹੋਰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਕੁੱਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਫੈਲਾਉਣਾ ਕਿ ਇਹ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੱਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ। ਆਪਣੀ ਲਗਨ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 25 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਪੱਛਮੀ ਘਾਟ ਦੇ ਸਦਾਬਹਾਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਦੀਬੇਲ ਨਾਮਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉੱਤਰ ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਗੋਕਰਣਾ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 30 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਰ ਬਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੋਹਰਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ 2 ਸਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਭਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਲਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਹਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਦੂਰ ਤਨਜ਼ਾਨੀਆ (Tanzania) ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਇਕੱਲਾਪਣ ਵੀ ਲੱਗਿਆ।

25 ਏਕੜ ਵਿੱਚੋਂ 4 ਏਕੜ ਖੇਤੀ ਯੋਗ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨ ਜਿਹੜੀ ਸਵਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਸੀ ਉਹ ਰਸਾਇਣਾਂ ਨਾਲ ਸਪ੍ਰੇ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਝੋਨੇ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫਸਲ ਵੱਜੋਂ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਿਛਲੇ 5 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵਿਤਾ ਨੇ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਹੇਠ ਲਿਆਂਦਾ। ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਈ ਗਈ।

ਹੁਣ ਉਹ ਝੋਨੇ ਦੀ ਦੇਸੀ ਕਿਸਮਾਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ - ਰਤਨਚੂੜਾ, ਹਾਲਾਗਾ ਅਤੇ ਹੈਗਈ। ਉਤਪਾਦਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸਾਲ ਲਈ ਚਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੰਡਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਦੋਸਤ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਰੁਕੇ ਹਨ

ਕੋਕੁਮ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਤੋਂ ਕੋਕੁਮ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇੱਕਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਹਿਨਾਂ ਨੇ ਖੇਤ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਲਈ ਸਵਿਤਾ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਸਵਿਤਾ ਨੇ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਖੇਤ ਦੀ ਅਲਗ ਅਲਗ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਗਸਤ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ 2 ਦਿਨ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮੁੰਗਰੂ ਵੀ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚ ਬੂਟੇ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ 2 ਬਲਦ, 4 ਗਾਵਾਂ ਅਤੇ 2 ਬਛੜੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਚਾਰੇ ਦੀ ਅੱਜਕਲ ਬਹੁਤ ਮੰਗ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਸਾਲ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸਮੇਂ ਕੰਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਧਿਅਮ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਥਾਨਕ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇ ਵਿੱਚ ਅਰਥਸਾਸ਼ਤਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਵਿਤਾ ਨੇ ਇੱਕ ਪਰੰਪਰਿਕ ਫਾਰਮ ਹਾਊਸ ਅੰਗਦੀਬੇਲ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਲੋਕ ਸਵੈਇੱਛਾ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਰਹਿ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬੁਢਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖਣ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਫਾਰਮ ਹਾਊਸ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ 15 ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠਹਿਰਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚ ਅਲਗ ਅਲਗ ਢੰਗ ਨਾਲ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਕਾਰੀਗਰੀਆਂ ਸਿਖਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਲੱਕੀ ਅਤੇ ਸਿੱਦੀ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਾਰੀਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸੌਂਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਿੱਸੇ ਅਤੇ ਫਾਰਮ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਰਵਾਇਤੀ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨਾ

ਅਲਗ ਅਲਗ ਮੌਸਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਭੋਜਨ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਹੌਲੀ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਭੁੱਲੇ ਵਿਸਰੇ ਭੋਜਨ, ਹਰੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਜੈਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਭੋਜਨ ਦੇ ਵਿੱਚ

ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਿਆਉਣ ਨਾਲ ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਕਈ ਅਲਗ ਅਲਗ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕੇਕੁਮ ਕਿੰਨਾ ਬਹੁਮੁਖੀ ਹੈ? ਬੁਢਾ ਕੇਕੁਮ ਤਿਉਹਾਰ ਗਰਮੀ ਦੇ ਮਈ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ, ਗੁੜ ਤਿਉਹਾਰ ਸਰਦੀ ਦੇ ਫਰਵਰੀ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਮੁੰਗਰੂ (ਝੋਨਾ ਲਗਾਉਣਾ) ਮਾਨਸੂਨ ਦੇ ਅਗਸਤ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਵਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦ ਵੇਚੇ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰੈਂਡਿੰਗ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਉੱਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਆਰਡਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਬੈਠੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦ ਰਾਗੀ ਕਣਾ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿੱਚ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਵਿਤਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾਯੋਗ ਹੈ ਜੋ ਸਵਿਤਾ ਵਰਗੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਲਗਨ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਬ੍ਰੈਂਡਿੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਵਾਪਸ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤੌਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵੰਡਣ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮ ਤੇ ਜਾਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਦਭੁੱਤ ਅਨੁਭਵ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਦੀ ਕਦਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਲਕਸ਼ਮੀ ਉਨੀਥਾਨ

ਸੰਪਾਦਕ

ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਵਰਲਡ,

206, ਨਰਮਦਾ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ,

ਨੇੜੇ ਚੋਨ ਬੋਸਕੋ ਸਕੂਲ, ਅਲਾਕਨੰਦਾ,

ਨਿਊ ਦਿੱਲੀ - 110019

E-mail: dr.lakshmi@live.in

**Conserving local culture and
enhancing local livelihoods
LEISA India, September 2019**

ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ

ਟਿਕਾਊ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਾਹ

ਜਸਬੀਰ ਸੰਧੂ
ਅਤੇ ਸ਼ਿਵਾਨੰਦ ਮਾਤਪਤੀ

ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਪਰਿਸਥਿਤਕੀ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਵਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵਰਤਣਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਕਚਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਜੈਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵਧੀਆ ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਤਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਧੀਆ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਈ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੱਛਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਰਆਪਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਹੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

“ਪੂਰੇ ਦਿਨ ਦੀ ਥਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਚੁੱਲਾ ਜਲਾਉਣ ਲਈ ਮੱਥਾ ਮਾਰਨ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੁਰਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਇੱਕ ਬਟਨ ਘੁਮਾ ਕੇ ਧੂੰਆਂ

ਰਹਿਤ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਹੁਤ ਆਸਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ।” ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬੋਰਗੀ ਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਲੱਛਮੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੱਛਮੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਸ਼ੰਕਰਆਪਾ ਹਨਮੰਤਰਾਓ ਨਾਲ ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਬਿਦਰ ਜਿਲੇ ਦੀ ਦੋਜਾਨਾ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਪਿੰਡ ਬੋਰਗੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬੋਰਗੀ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗਾਇਤ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਲਗਭਗ 280 ਪਰਿਵਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ੍ਰੋਤ ਮੱਕੀ, ਜਵਾਰ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਆਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ ਹੈ।

ਕੁੱਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ ਸਭ ਕੁੱਝ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਲਗ ਸੀ। ਇਸ ਜੇੜੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਆਪਣੀ 4 ਏਕੜ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਉਹ ਵਰਖਾ ਆਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਸ ਉੱਪਰ ਉਹ ਮਾਂਗ, ਮੂੰਗ, ਅਰਹਰ ਦੀ ਦਾਲ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਏਕੜ ਖਾਲੀ ਛੱਡਦੇ ਸਨ। ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਮਾੜੀ

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਰਹਿੰਦ ਖੁਰਦ ਗੰਡੇਇਆਂ ਦੀ ਖਾਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿਹਤ ਕਰਕੇ ਉਪਜ ਵੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਥੋੜੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ - ਜਿਵੇਂ ਸਾਲ ਬੀਤੇ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਧਿਆ ਖੇਤੀ ਉੱਪਰ ਰਹਿ ਕੇ ਚਲਾਉਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਥਾਨਕ ਇਨਪੁੱਟ ਡੀਲਰ ਦੀ ਸਲਾਹ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਨਤੀਜੇ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਝਾੜ ਵਧਿਆ। ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਕਮਾਏ ਲਾਭ ਨੂੰ ਪਸੂ ਖਰੀਦਣ ਚਾਰ ਗਊਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮੱਝ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਜੋੜੇ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤਾਂ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਝਾੜ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਆੜੂਤੀਏ ਤੋਂ ਲੋਨ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 2012 ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਹੋਰ ਵੱਧ ਗਈਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਅਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੰਬੇ ਸੌਕੇ ਨੇ ਫਸਲ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਡੇਅਰੀ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ ਵਧਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਭ ਹਲਾਤਾਂ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਏ।

ਟਿੱਗਰ -

2013 ਵਿੱਚ ਰਿਲਾਇੰਸ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਨੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਬੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਸਹਿਗਰਿਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰਿਲਾਇੰਸ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਨੇ ਸਾਂਠਾ ਮਾਲਿਕਾਨਾ ਹੱਕ, ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਅਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਲਈ ਗ੍ਰਾਮ ਸਮੂਹ ਲਵਾਉਣ ਲਈ ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੰਚ ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਲੱਛਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਰਅੱਪਾ ਇਸ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਨਿਯਮਿਤ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਵਿਜ਼ਿਟਾਂ ਨੇ ਬੋਰਗੀ ਦੇ ਇਸ ਗ੍ਰਾਮ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜਬੂਤ ਕੀਤਾ। ਸਮੂਹ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਥਿਤੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਖਰਾਬ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤੀ ਸੰਕਟ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹਨ।

ਰਿਲਾਇੰਸ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਗ੍ਰਾਮ ਸਮੂਹ ਨੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮਹਿਰੀ ਢੁੰਗਾਈ ਜ਼ਮੀਨ ਸਮਤਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮੋੜਬੰਦੀ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਖੇਤ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਗ੍ਰਾਮ ਸਮੂਹ ਨੇ ਬਾਇਓਗੈਸ, ਵਰਮੀਕੰਪੋਸਟਿੰਗ, ਜੈਵਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਬੀਜ ਉਪਚਾਰ ਬਾਰੇ ਕਈ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ।

ਸਮੂਹ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਛਮੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖੇ ਅਤੇ ਬਾਇਓਗੈਸ ਅਤੇ ਵਰਮੀ ਕੰਪੋਸਟ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਰਿਲਾਇੰਸ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਨੇ

ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ ਨੂੰ ਗਾਂ ਦੇ ਗੋਬਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

14 ਬਾਇਓਗੈਸ ਪਲਾਂਟਾਂ ਅਤੇ 47 ਵਰਮੀ ਕੰਪੋਸਟ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਕੀਤਾ।

ਰੀਸਾਈਕਲਿੰਗ ਅਤੇ ਦੋਬਾਰਾ ਵਰਤੋਂ-

ਲੱਛਮੀ ਸਵੇਰੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਗੋਬਰ ਇੱਕਠਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਡਾਈਨੈਸਟਰ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੋਬਰ ਬਾਇਓਗੈਸ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾਈਨੈਸਟਰ 1.8 ਘਣ ਮੀਟਰ ਸੱਮਰਥਾ ਉਸਦੀ ਰਸੋਈ ਨੂੰ ਈਂਧਨ ਦੇਣ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਦੋ ਟਾਇਮ ਦਾ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਡਾਈਨੈਸਟਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀ ਸੱਲਰੀ ਵਰਮੀ ਬੈਂਡ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਸੋਇਆਬੀਨ, ਮਾਂਹ ਅਤੇ ਮੂੰਗ ਦਾਲ ਦੀ ਫਸਲ ਦੀ ਰਹਿੰਦ ਖੂਹੰਦ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੁੱਕੇ ਪੱਤੇ ਮਿਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ ਗੰਡੋਏ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੰਪੋਸਟ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਰਾਊਂਡ ਵਿੱਚ ਕੰਪੋਸਟ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਵਿੱਚ 90 ਦਿਨ ਲੱਗੇ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਾਂ ਘੱਟ ਕੇ 45-50 ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਲੱਛਮੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ, “ਖੇਤ ਦੀ ਖਾਦ ਦੀ 40% ਜਰੂਰਤ ਕੰਪੋਸਟ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਨਪੁੱਟ ਲਾਗਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਝਾੜ 5 ਕੁਇੰਟਲ ਤੋਂ 20 ਕੁਇੰਟਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਾਇਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ 2 ਹੋਰ ਵਰਮੀ ਕੰਪੋਸਟ ਯੂਨਿਟ ਲਗਾਏ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਵੈ-ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੂਹ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਬੋਰਗੀ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 40 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗੰਡੋਏ ਵੇਚਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ।”

ਜੈਵਿਕ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਮਿਰਚ, ਲਹਸੁਣ ਅਤੇ ਅਦਰਕ ਨਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੀਟਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੈਟਰਪੀਲਰ, ਸਟੈਮਬੋਰਰ (ਤਣਾ ਛੇਦਕ) ਅਤੇ ਯੈਲੋ ਵੀਨ ਮੋਸੇਕ

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੱਛਮੀ ਨੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਇੱਕਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ੈਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਟੋਆ ਪੁੱਟਿਆ ਪਸ਼ੂ ਮੂਤਰ ਨੂੰ ਸਪ੍ਰੇ ਅਤੇ ਤਰਲ ਖਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਾਮ ਸਮੂਹ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਗਰੈਸਿਵ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਖੇਤ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਜੈਵਿਕ ਫਾਰਮੂਲੇ ਜਿਵੇਂ ਪੰਚਗਵਯ, ਜੀਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਮਿਰਚ ਲਹਸੁਣ ਦੀ ਸਪ੍ਰੇ ਬਣਾਉਣੀ ਸਿੱਖੀ ਜੋ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਦਾ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੀਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੇ ਗੋਬਰ, ਪਸ਼ੂ ਮੂਤਰ, ਗੁੜ੍ਹ, ਬੇਸਣ ਆਦਿ ਕੁੱਝ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਸੱਲਰੀ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਫਰਮੈਂਟ ਹੋਣ ਲਈ 2 ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ। ਸਿੰਚਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਇਹ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਸਪ੍ਰੇਅ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਖਾਦ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਧ ਸਕੇ। ਮਿਰਚ ਲਹਸੁਣ ਅਤੇ ਅਦਰਕ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਪੱਤਾ ਸੁੰਡੀ ਅਤੇ ਤਣਾ ਛੇਦਕ ਕੀਟਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅੱਲਗ-ਅੱਲਗ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜਿਵੇਂ - ਕੇਲਾ ਦੇਸੀ ਘਿਉ, ਗੁੜ੍ਹ, ਨਾਰੀਅਲ, ਦੁੱਧ, ਗੋਬਰ ਅਤੇ ਬੇਸਣ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪੰਚਗਵਯ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਠੰਡੇ ਛਾਦਾਰ ਥਾਂ ਉਪਰ 30 ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਲਈ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਲੱਛਮੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ, “ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਫੀਡ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਵਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਮਿਊਨਿਟੀ ਵੱਧਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਦੀ ਮਾਰਤਾ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈ।”

ਵਿਸਤਰ -

ਗ੍ਰਾਮ ਸਮੂਹ ਨੇ ਲੱਛਮੀ ਦੀ ਖੂਹ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਅੱਲਗ-ਅੱਲਗ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੀਮਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ, ਸਮੂਹ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਬਸਿਡੀ ਵਾਲੀ ਕੀਮਤ ਤੇ ਡੀਪ ਅਤੇ ਸਪ੍ਰਿਕੋਲਰ ਸਿਸਟਮ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਲੱਛਮੀ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਰੱਬੀ ਸੀਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਟਮਾਟਰ, ਸਪੰਜਗਾਰਡ, ਬੈਂਗਣ ਅਤੇ ਪੱਤੇਦਾਰ ਸ਼ਬਜੀ ਆਦਿ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਾਮੁਨ ਚੀਕੂ, ਅਨਾਰ, ਅਮਰੂਦ ਅਤੇ ਨਿੰਬੂਆਂ ਦਾ ਬਾਗ ਵੀ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਦੋ ਹੋਰ ਗਊਆਂ ਖਰੀਦੀਆਂ। ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਜੋ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਸੀ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗਾਂ ਮੂਤਰ ਨੂੰ ਇੱਕਠਾ ਕਰਕੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਸਪ੍ਰੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਟਾ -

ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਈ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਰਅੱਪਾ ਜਿਹੇ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨ ਸਾਡੇ ਭੋਜਨ ਦਾ 70% ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ, ਮਾੜੀ ਮਿੱਟੀ, ਇਨਪੁੱਟ ਦੀ ਕਮੀ, ਬਾਜ਼ਾਰ, ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਜੋਖਿਮ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਆਦਿ ਦੀ ਕਮੀ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਸਮ ਦੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਨੇ ਵਰਖਾ ਅਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਰੀਸਾਈਕਲਿੰਗ ਅਤੇ ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਲਕਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਰਅੱਪਾ ਜਿਹੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਘੱਟੀ ਹੈ, ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਘੱਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਵਧੀ ਹੈ। ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਫਸਲੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਧਣ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਸਗੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੋਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਜਤ ਵਧੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਉਸ ਤੋਂ ਖੇਤੀ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ ਲੈਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜਸਬੀਰ ਸੰਧੂ

ਰੀਲਾਇੰਸ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ

ਮੁੰਬਈ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ (ਭਾਰਤ)

E-mail: Jasbir.Sandhu@reliancefoundation.org

Recycling Resources
Path of Sustainable living
LEISA India, June 2019

ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਹਰੇਕ ਬੂੰਦ ਸੰਭਾਲਣੀ

ਆਨੰਦਾ ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਫਾਰਮ

ਮਨੀਸ਼ਾ ਲਾਠ ਗੁਪਤਾ ਅਤੇ ਰਾਧਾ ਲਾਠ ਗੁਪਤਾ

ਬਹੁਤ ਲਗਨ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਨਾਲ, ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਜੰਗਲ ਬਣਾਇਆ, ਜਿੱਥੇ ਅਲਗ ਅਲਗ ਬੂਟੇ, ਰੁੱਖ, ਝਾੜ, ਜੜੀ ਬੂਟੀਆਂ, ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹ ਭੋਜਨ ਜੰਗਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਰਸਾਇਣ ਮੁਕਤ ਭੋਜਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਹ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਵੀ ਸਰੋਤ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਮਨੀਸ਼ਾ ਅਤੇ ਅਰਮ ਪਿਛਲੇ 10 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੋਰਪੋਰੇਟ ਜਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ 2010 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਖੇਤੀ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸਾਹਸੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕਿਆ। ਆਨੰਦਾ ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਫਾਰਮ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕੋਲ ਮੋਰਨੀ ਦੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਸਾਡੀ ਲਗਨ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ।

2010 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ 6 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦੀ। ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਕਾਫੀ ਥੱਲੇ ਲਗਭਗ 350 ਫੁੱਟ ਸੀ। ਮਿੱਟੀ ਵੀ ਉਪਜਾਊ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਧਰਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਜਰ ਅਤੇ ਪਥਰੀਲੀ ਸੀ। ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਟਰੋਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੜ੍ਹ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਥੱਲੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਨਸਪਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਬਹਾਵ ਰੁਕਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਹ ਫਾਰਮ ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸੌਖਾ ਤਰੀਕਾ ਲੱਗਿਆ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰਾਬ ਅਤੇ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਖੁਦ ਉਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਘੱਟ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਆਮ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਲੱਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਜਾਨਕਾਰੀ ਲਈ ਕੁੱਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ, ਵੀਡੀਓ ਦੇਖੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਨਵਾਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਸਿਖਾਈ ਅਤੇ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ।

ਡੱਬਾ 1- ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਵਿੱਚ ਮੰਡਲ

- ਮੰਡਲ 0 - ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਭੌਤਿਕ ਬਣਤਰ ਹੈ।
- ਮੰਡਲ 1 - ਘਰੇਲੂ ਬਗੀਚੀ, ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਬਾਗ
- ਮੰਡਲ 2 - ਬਾਗ (ਭੋਜਨ ਦਾ ਜੰਗਲ)
- ਮੰਡਲ 3 - ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਥਾਂ
- ਮੰਡਲ 4 - ਜੰਗਲ (ਹਵਾ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਫਾਰਮ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਹੋਏ)

ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ (ਦੇਖੋ ਡੱਬਾ 1)। ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਇਹਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਵਾੜ ਕੀਤੀ ਤਾਂਕਿ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਬੱਚਤ ਹੋ ਸਕੇ । ਇਹ ਕਦਮ ਵੀ ਵਨਸਪਤੀ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਬੂਟੇ ਲਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸਤਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਇੱਕ ਬੂਟਾ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਿਆ। ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਿਓਕ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਘੋਲ *Ibidachlorpid* ਵਿੱਚ ਡੁਬੋ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ । ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਾਨੂੰ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਅਸੀਂ 1000 ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਓਕ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ।

ਹਵਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣਾ ਸੌਖਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ 4 ਲਾਈਨਾਂ *Casuarina* ਅਤੇ *Silver Oak* ਦੀ ਲਗਾਈਆਂ। ਇਹਦੇ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਖਾਸ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਪਈ ਅਤੇ ਇਹ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਥੋੜੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ 2-3 ਸਾਲ, ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪਈ, ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਲ ਗਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ, ਸਿਓਕ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ, ਪਾਣੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਨਮੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਸੀ । ਇਹ ਸਾਰਾ 1000 ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੂਟਿਆਂ ਲਈ ਕਰਨਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਸੀ ।

ਫਾਰਮ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ

2013 ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ 2 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋਰ ਜੋੜਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਆਨੰਦਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਹ 400 ਮੀਟਰ ਸੜਕ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਸੀ, ਬੰਗਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਪਸੰਦ ਆਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਰੋਤ ਸੀ ।

ਅਸੀਂ ਫਾਰਮ ਨੂੰ ਮੰਡਲ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਿ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਫਾਰਮ ਦਾ ਨਾਮ ਮੰਡਲ ਵੀ ਪੈ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਹਵਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ 4 ਲਾਈਨਾਂ ਉੱਤਰ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਤੇ 2 ਲਾਈਨਾਂ ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਗਾਈਆਂ। ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ 6 ਗੋਲ ਦਾਇਰੇ ਮਾਪ ਲਏ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰ ਜਾਉਣ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਾਹ ਛੱਡਿਆ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਦੇਸੀ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੇ ਹਰੇਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਗੋਲੇ ਵਿੱਚ ਲਗਾਏ, ਅੰਦਰਲੇ ਗੋਲੇ ਵਿੱਚ ਫਲਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਫੁੱਲਦਾਰ ਝਾੜੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅੰਦਰਲੇ ਗੋਲੇ ਵਿੱਚ ਲਗਾਈਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ 1000 ਬੂਟੇ 2 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਲਗਾਏ, ਇਹ ਕਰਕੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਥਾਂ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਲਈ ਬਾਕੀ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਹਵਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਰਵਾਇਤੀ ਸਿਸਟਮ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ *Casuarina* ਅਤੇ *Silver Oak* ਦੇ ਬੂਟੇ ਲਗਾਏ ਗਏ । ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਬਾਂਸ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸੀ ਬੂਟੇ ਇੱਥੇ ਲਗਾਏ।

ਮੰਡਲ ਤਰੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬੂਟੇ ਲਗਾਉਣੇ

2014 ਦੀ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਸਾਨੂੰ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਫਾਰਮ ਨੂੰ 2 ਏਕੜ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਕੁੱਲ ਜ਼ਮੀਨ 10 ਏਕੜ ਹੋ ਗਈ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਬੂਟੇ ਲਗਾਏ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਹਵਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ 2 ਲਾਈਨਾਂ Casuarina ਅਤੇ Silver Oak ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਲਾਈਆਂ। ਬੋਗਨਵੇਲੀਆ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਫਾਰਮ ਦੀ ਵਾੜ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਆਨੰਦਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 5,500 ਬੂਟੇ ਹਨ।

ਉੱਚੇ ਬੈਂਡ ਵਾਲਾ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਬਗੀਚਾ

2017 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਬਗੀਚਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਸਕੋਂਦਰਕਿ ਗੋਲੇ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਬੈਂਡਾਂ ਨੂੰ ਲਗਭਗ 4.5 ਫੁੱਟ ਚੋੜਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲੰਘਣ ਲਈ ਰਸਤਾ ਲਗਭਗ 2 ਫੁੱਟ ਚੋੜਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪੂਰਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਬਣਾ ਲੀਤਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਬੈਂਡਾਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਬੈਂਡ ਨੂੰ ਲਗਭਗ 8-10 ਇੰਚ ਡੂੰਘਾ ਖੋਦਿਆ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਲੰਘਣ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਬੈਂਡਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇੱਕ ਮੋਟੀ ਪਰਤ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਬਿਛਾਈ। ਇਹ ਨਦੀਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਅਗਲਾ ਅਸੀਂ ਅੰਬ ਅਤੇ ਆੜੂ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪਤਲੀ ਟਾਹਣੀਆਂ ਬੈਂਡਾਂ ਥੱਲੇ ਬਿਛਾਈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਾਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਪੋਸ਼ਣ ਦੇਉਗਾ ਅਤੇ ਬੈਂਡਾਂ ਨੂੰ ਹਵਾਦਾਰ ਵੀ ਬਣਾਏਗਾ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਗਲਣਗੀਆਂ। ਅਸੀਂ ਕੁੱਝ ਪੱਤੇ ਵੀ ਬੈਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਏ। ਫੇਰ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਮਿੱਟੀ ਅਸੀਂ ਹਟਾਈ ਸੀ ਉਹ ਵਾਪਸ ਬੈਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਖੇਤ ਦੀ ਖਾਦ ਵੀ ਮਿਲਾਈ। ਅਸੀਂ ਕੁੱਝ ਵੱਡੇ ਪੱਥਰ ਬੈਂਡਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਲਗਾਏ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੱਥਰ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੀ ਸਨ। ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਫਾਸਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਂਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਣੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਉਗਾ।

ਅਸੀਂ ਬੈਂਡ ਦੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਖਾਦ, ਪੱਤੇ ਅਤੇ ਖੇਤ ਦੀ ਰਹਿੰਦ ਖੁੰਦ ਪਾਈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਰਦੀ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਬੁਆਈ ਕੀਤੀ, ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਅਖੀਰ ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੂਲੀ, ਗਾਜਰ, ਸ਼ਲਗਮ, ਟਮਾਟਰ, ਫਲੀਆਂ, ਮਟਰ, ਪਾਲਕ, ਸਰੋਂ, ਮੇਥੀ, ਚੋਲਾਈ, ਸਲਾਦ

ਪੱਤਾ, ਲਹਸੁਨ, ਬ੍ਰੋਕਲੀ, ਫੁੱਲ ਗੋਭੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕੁੱਝ ਜੜੀ ਬੂਟਿਆਂ ਵੀ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਲਗਾਈਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਲਾਵਾ ਅਸੀਂ ਸਰਦੀ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬਗੀਚੇ ਵਿੱਚ ਲਗਾਏ ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਬਗੀਚੇ ਦੀ ਦਿੱਖ ਸੋਹਣੀ ਬਣ ਗਈ।

ਪਾਣੀ ਬਚਾਉਣਾ

ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਮੋਰਨੀ ਦੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਾਰਮ ਤੱਕ ਆਉਣ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਫਾਰਮ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਰਸਤਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਅੱਗੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਸਤਾ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਤਲਾਬ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਸਟੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਪੱਥਰ, ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਵਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸਾਰਾ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਾਣੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ, ਬਾਂਸ ਅਤੇ ਘਾਹ ਪਾਣੀ ਦੇ ਬਹਾਵ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਵਹਿਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਣੀ ਫਿਲਟਰ ਹੋ ਕੇ ਤਲਾਬ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ 6 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਿਸਟਮ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਇਥੋਂ ਦਾ ਲੋਕਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਹੌਲੀ ਅਤੇ ਸਾਫ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਰੁੱਖ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਹਰੇ ਹੋ ਗਏ, ਬਾਂਸ ਲੰਬੇ ਅਤੇ ਸੰਘਣੇ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਘਾਹ ਮੋਟਾ ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਹੌਲੀ ਅਤੇ ਸਾਫ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਇਥੋਂ ਦਾ ਲੋਕਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ

ਜਦੋਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਗਨੀ-ਅਸਤਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ, ਸਾਨੂੰ ਦਾਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਠੀਕ ਸਫਲਤਾ ਮਿਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਨਾਜ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਨ। ਪਰ ਪੱਤੇਦਾਰ ਬੂਟੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦਾਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਝੇਲਣਾ ਪਿਆ।

ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੱਚਤ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਗਾਂ ਦੇ ਗੋਬਰ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਲੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਦੇਸੀ ਗਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗਾਂ ਅਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ ਦਾ ਉੱਥੇ ਪ੍ਰਚਲਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗਾਂ ਅਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਫਾਰਮ ਬਿਜ਼ਨੇਸ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਨੋਇਡਾ ਵਿੱਚ ਹੈ ਉਸਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅਸੀਂ ਸੁਭਾਸ਼ ਪਾਲੇਕਰ ਜਿਹੜੇ ਕਿ Zero Budget Natural Farming ਜਾਂ ਨੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਨਾਮ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਆਨੰਦਾ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਗਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਤਪਾਦਾਂ ਨਾਲ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ 2 ਗਾਵਾਂ ਸਨ. ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਨੰਦਾ ਵਿੱਚ ਨੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਅਗਨੀ-ਅਸਤਰ ਬਣਾਇਆ ਜੋ ਕਿ ਨੈਵਿਕ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਹੈ ਅਤੇ ਗਾਂ ਦਾ ਮੂਤਰ, ਲਹਸਣ, ਮਿਰਚ, ਤੰਬਾਕੂ ਅਤੇ ਨੀਮ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਗਨੀ-ਅਸਤਰ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਪੱਕੇ ਖਾਦ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਬਣ ਗਏ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਨਾਜ, ਸਬਜ਼ੀ, ਫਲ, ਫੁੱਲ ਹਰੇਕ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਫਾਰਮ ਇਹਨਾਂ 2 ਘੋਲਾਂ ਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ।

ਬੀਜ ਬਚਾਉਣੇ

ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਲਈ ਬੀਜ ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦੇ। ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬੀਜ ਆਪ ਬਚਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅਨਾਜ, ਦਾਲ ਅਤੇ ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ ਬਚਾਉਣੇ ਸੌਖੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਬੂਟੇ ਅਲਗ ਰੱਖਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੱਕ ਕੇ ਬੀਜ ਦੇਣ।

ਸਰਦੀ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੂਲੀ, ਗਾਜਰ, ਸਲਗਮ, ਫੁੱਲਗੋਭੀ, ਬ੍ਰੋਕਲੀ, ਪਾਲਕ, ਮੇਥੀ, ਆਦਿ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਸ ਬੈਂਡ ਤੇ ਪੱਕਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਹ ਬੈਂਡ ਬਿਨਾਂ ਛੇੜੇ ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੱਕ ਰੱਖਣੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਮੌਸਮ ਗਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਫਲ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਬੂਟਾ ਕੱਟ ਲੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨੂੰ ਹੋਰ ਸੁਕਾਉਣ ਲਈ ਅਲਗ ਤੋਂ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸੁੱਕੇ ਹੋਏ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੋਟੀ ਨਾਲ ਕੁੱਟ ਕੇ ਬੀਜ ਕੱਢ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗਰਮੀ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਘੀਆ, ਕੱਦੂ, ਖੀਰਾ, ਕਰੇਲਾ, ਕੱਕੜੀ, ਤਰਬੂਜ ਅਤੇ ਟਿੰਡੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਕੁੱਝ ਫਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੱਕਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ

ਤਿਲ ਵੀ ਸਰੋਂ ਅਤੇ ਸੂਰਜਮੁਖੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤੇਲ ਵਾਲੀ ਫਸਲ ਹੈ

ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਦੂਜੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੈਂਗਣ ਅਤੇ ਟਮਾਟਰ ਦੇ ਬੀਜ ਬਚਾਉਣੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਬੀਜਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਜਿਲੇਟਿਨ (gelatin) ਦੀ ਇੱਕ ਪਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਬੀਜ ਦੇ ਸੁੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਟਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਪਰਤ ਨਾ ਹਟਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਫੰਗਸ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਪੁੰਗਰਨ ਸ਼ਕਤੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦਾਲ, ਅਨਾਜ, ਤੇਲ ਅਤੇ ਮਸਾਲੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੌਫ ਅਤੇ ਅਜਵੈਨ, ਅਸੀਂ ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਦੀ ਬੁਆਈ ਲਈ ਅੱਡ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੁਕਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਕਿਸੇ ਬੰਦ ਲਿਫਾਫੇ ਜਾਂ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਚਾਵ ਦੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਨੀਮ ਦੇ ਪੱਤੇ ਅਤੇ ਸਵਾਹ ਬੀਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂਕਿ ਕੋਈ ਫੰਗਸ ਜਾਂ ਕੀਟ ਦਾ ਹਮਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਨੈਵਿਕ ਉਤਪਾਦ ਵੇਚਣਾ

ਆਨੰਦਾ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੁੱਝ ਉਤਪਾਦ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਿਆਜ਼, ਆਲੂ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ ਵੇਚਣ ਲਈ ਬੱਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਉਤਪਾਦ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿੱਕਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਨੈਵਿਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੇਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਹਰ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਉਤਪਾਦ ਗੁੜਗਾਓ ਵੀ ਵੇਚਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਨੈਵਿਕ ਕਿਸਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਨੈਵਿਕ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਮੰਡੀ ਲੱਭਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਿਸਾਨ ਆਮ ਜਾਂ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖੇਤੀ ਚੁਣਦੇ ਹਨ- ਇਹ ਸੌਖੀ ਹੈ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਤਪਾਦ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮੰਡੀਕਰਨ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਇੱਕ ਨੈਵਿਕ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਲਈ ਓਹਦੀ ਸਹੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਹ ਇੱਜ਼ਤ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ ਆਮ ਆਲੂ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ 1-5 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ ਹੋਣਗੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਨੈਵਿਕ ਆਲੂ 30-40 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ ਤੱਕ ਵਿੱਕ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਨੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਜੇ ਅਸੀਂ ਲੰਬਾ

ਅੰਬ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਕਾਂਟ - ਛਾਂਟ ਵਧੀਆ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਹਵਾ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਘੱਟ ਉਤਪਾਦਨ (ਵੈਸੇ ਇਹ ਹੋਏਗਾ ਨਹੀਂ) ਨਾਲ ਵੀ ਚੰਗਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਦੇ ਫਾਇਦੇ

ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਦੇ ਨਾਲ ਫਸਲ ਦਾ ਝਾੜ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਨ ਸਿਰਫ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚੋਂ ਕੀ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਕੀ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਓਹਦੇ ਬਦਲੇ ਕੀ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਹਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਵਸਤਾਂ ਲਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਘੱਟ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਈ ਅਤੇ ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੰਜੋਇਆ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਸੀਂ ਫਾਰਮ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਲਗਾਈ ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਫਾਰਮ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਲਗਾਈ ਹੈ। ਜੰਗਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਪਰਤ ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਮਲਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨੌਕੀ ਟਾਹਣੀਆਂ ਵੀ ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਡਿੱਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪਸ਼ੂਧਨ ਗਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੱਕਰੀਆਂ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਮਲਚ ਦੇ ਉੱਪਰ ਚਲ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮਲਮੂਤਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਸੁਧਾਰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਦੂਜਾ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਹਿ ਜਾਣਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਨੰਦਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਪਾਣੀ ਬਰਬਾਦ ਨੀ ਜਾਂਦਾ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਾਣੀ ਮਲਚ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਫ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਤਲਾਬ ਵਿੱਚ ਚੱਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੀਜਾ, ਰੁੱਖਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਨੰਦਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚ ਮੋਰਨੀ ਦੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਮੋਰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਸ- ਪਾਸ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਰੁੱਖ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਸਮਾਨ ਨੂੰ ਛੂੰਦੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਮਧੁਮੱਖੀਆਂ, ਪੰਛੀ, ਤਿਤਲੀਆਂ, ਚੂਹੇ ਆਦਿ ਦੇਖ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਲਗਭਗ 100 ਅਲਗ ਅਲਗ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਲਗਾਏ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਵਿਲੱਖਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾ ਦੀ ਛਾਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਲਈ ਘਰ ਜਾਂ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲ ਹੋਣ।

ਮਨੀਸ਼ਾ ਲਾਠ ਗੁਪਤਾ ਅਤੇ ਰਾਧਾ ਲਾਠ ਗੁਪਤਾ
ਆਨੰਦਾ ਪਰਮਾਕਲਚਰ ਫਾਰਮ
ਅਸਰੇਵਾਲੀ ਬੰਗਾ ਰੋਡ, ਪਿੰਡ ਬੰਗਾ
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੰਚਕੂਲਾ, ਹਰਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ 134118
E-mail: hello@aanandaa.com

**Aanandaa Permaculture Farm
LEISA India, September 2019**